

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ТИПИ КОНЦЕПТІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (41).

УДК 811.111:81'374.73:81'373+81'373.7

DOI: 10.24144/2663-6840/2019.1(41).87–90

Панін Є. Лексико-фразеологічні типи концептів в англійській мові; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 11; мова українська.

Анотація. Розв'язання назрілих проблем класифікації та структуризації знань знаходиться в центрі уваги сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників. Мета статті полягає у виявленні й описі типів концептів в англійській мові на основі наявних лексико-семантичних класифікацій. Застосовано лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний підходи до проведення наукового аналізу концептів в обраній галузі дослідження. Зроблено висновок про те, що перелік типів концептів не є вичерпним і може бути доповнений у процесі подальшого використання лінгвоконцептуального аналізу фразем.

Ключові слова: концепт, типи концептів, лексичні типи концептів, фразеологічні типи концептів, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологічний аналіз концептів.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку когнітивної лінгвістики супроводжується виділенням багатьох типів концептів за найрізноманітнішими параметрами. Саме тому одним із найактуальніших дослідницьких завдань, що постають перед лінгвістами нині й дають змогу глибше проникнути в суть і природу концепту, є започаткування нової наукової типології та опису його основних функцій. Наукова новизна статті полягає у тому, що в ній уперше зроблена спроба встановлення й опису лексико-фразеологічних типів концептів в англійській мові.

Аналіз досліджень. Термін *концепт* ще донині не набув чітко окресленого визначення, хоча в лінгвістиці вживається вже досить давно. Його дослідженням присвячені праці таких відомих учених, як А. Вежбицька, А.П. Бабушкін, Н.Д. Арутюнова, В.А. Маслова, В.М. Телія, Р.М. Фрумкіна, О.С. Кубрякова, М.М. Полюжин та ін.

Мета статті полягає у виявленні й описі типів концептів в англійській мові на основі наявних лексико-семантичних класифікацій.

Виклад основного матеріалу. Сам термін *когнітивний* походить від латинської лексеми *cognitio* – ‘знання’, ‘пізнання’ й означає, що в центрі уваги перебувають пізнавальні (когнітивні) процеси, пов'язані з отриманням, переробкою, зберіганням, упорядкуванням і використанням знання та досвіду людини, її інформації про навколишній світ для раціонального розв'язання найрізноманітніших практичних завдань [5, с. 89]. Термін *концепт* і його зміст найчастіше співвідносять із латинським словом *conceptus*, що часто призводить до отождошення концепту з поняттям. На рівень когнітивного осмислення концепту як розумової структури, пов'язаної з відображенням у свідомості першосутності явищ пізнаваного світу, виводить його співвіднесення з паронімічним терміном *conceptum*, що має більш широкий структурний діапазон [1, с. 63].

Зокрема, представники лінгвокогнітивного напрямку (О.С. Кубрякова, З.Д. Попова, Й.А. Стер-

нін, А.П. Бабушкін, М.С. Дорофеева, О.О. Селіванова, Л.А. Лисиченко та ін.) розглядають концепт як ментальну одиницю оперативної свідомості, як глобальну мисленнєву одиницю, що представляє предмет реального чи ідеального світу та вербально зберігається у пам'яті носіїв мови. Як зазначає О.С. Кубрякова, концепт – це «оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної у психіці людини», яка може розвиватися, «піддаватися подальшому уточненню й модифікаціям», а також «зберігати знання про світ» [5, с. 90]. М.М. Полюжин вказує на те, що «концепти утворюють своєрідний культурний пласт, що функціонує між людиною та середовищем» [8, с. 215].

Концепт є ментальною репрезентацією, яка визначає, як речі пов'язані між собою і як вони категоризуються [6, с. 268]. Прийнято вважати, що головна роль, яку відіграють концепти в мисленні, – це саме категоризація. Вона дає змогу згрупувати у відповідні класи об'єкти, що мають певні асоціації й подібності. Тому простежується явна тенденція відділяти від несуттєвих деталей ті властивості й якості предметів та явищ навколишнього світу, які видаються важливими для описуваних сутностей.

На сучасному етапі когнітивних досліджень учені розглядають концепти у широкому й вузькому розумінні та розмежовують терміни *когнітивний концепт* і *лінгвокультурний концепт*. Уважаючи концепт одиницею когнітивної лінгвістики, дослідники не завжди чітко виділяють їхні смислорозрізнавальні риси.

Лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний напрямки займаються дослідженням концептів. Розмежування полягає в тому, що когнітологи акцентують увагу на пізнавальній сутності концепту, в той час як культурологи – на його змістовому наповненні в історично-культурному ракурсі [2, с. 3]. У типологічному аналізі, запропонованому В.Л. Іващенко, ментальні структури поділяються на

індивідуальні, групові (вікові, соціальні) та загальнонаціональні. С.О. Аскольдов поділяє концепти на пізнавальні та художні. Пізнавальний концепт, як зазначає вчений, є психологічно простим, суспільним і позбавленим почуттів, бажань та ірраціональності, на відміну від художнього концепту. Підхід, запропонований типологією А.П. Бабушкіна, включає виділення таких типів концептів, як мисленнєва картинка, схема, фрейм, сценарій, інсайт і калейдоскопічна група. Переходимо до аналізу кожного з них на матеріалі власного емпіричного матеріалу, відібраного методом загальної вибірки з англійських джерел.

Перший тип, а саме **мисленнєві картинки** – це образи, які «зчитуються» зоровим сприйняттям (наприклад: *dog, apple, house*). Дослідник підкреслює, що мисленнєві картинки не є «моментальними знімками», а представляють собою дискретні одиниці «галереї образів» у колективній свідомості людей. При цьому наявна індивідуальна «картинна галерея образів» окремої людини та «галерея образів», вписана в національну свідомість носіїв мови [3, с. 66].

Концепт-схема – це концепт, представлений певною узагальненою просторово-графічною або контурною схемою. Поняття *horizon*, на його думку, є типовим прикладом концепту-схеми, яка представлена прямою лінією, межею. Також до схем можна віднести такі поняття, як *road* – ‘смуга землі, по якій їздять і ходять’ [10, II, с. 378]; *tree* – ‘багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону’ [10, II, с. 246]; *river* – ‘водний потік, що живиться із джерела або стоком атмосферних опадів і тече по видовжених зниженнях рельєфу від верхів’я до гирла’ [10, VIII, с. 574].

Концепт-фрейм – це сукупність збережених у пам’яті асоціацій. Наприклад: *market, shop, hospital, stadium*. Цей тип концептів можна порівняти з «кадром», у межі якого потрапляє все, що є типовим для певної сукупності об’єктів. Виразною ілюстрацією фрейма також слугують «мисленнєві кадри» пір року: *winter, spring, summer, autumn*, відображених у свідомості кожного носія мови [3, с. 81].

Концепт-інсайт – це знання про функційне призначення предмета. Назва цього типу концептів походить від англ. *insight* – ‘розуміння, проникнення в суть’. Наприклад: *telephone* – ‘a device that uses either a system of wires or a system of radio signals to make it possible for you to speak to someone in another place who has a similar device’; *knife* – ‘a tool, usually with a metal blade and a handle, used for cutting and spreading food or other substances, or as a weapon’ [3, с. 83].

Концепт-сценарій – це послідовність епізодів у часі, які передбачають тенденцію, рух та розвиток. Сценарій завжди передає сюжетний характер, що може збагачуватися змістом залежно від конкретної ситуації [3, с. 86]. Такий тип зазвичай передбачає декілька етапів розвитку сюжету, а саме – зав’язку, кульмінацію й розв’язку. Наприклад: *visit to a doctor; listening to the lecturer; stand up; fight* і т. ін.

Калейдоскопічні концепти – це сукупність сценаріїв та фреймів, які пов’язані з почуттями,

тобто концепти абстрактних назв соціальної скерованості: *happiness, conscience, fear, anger* [3, с. 176]. Найбільш яскравими прикладами калейдоскопічних концептів в англійській мові можуть слугувати: *freedom, equality* [7, с. 14]. У лінгвокультурній семантиці англійської мови концепт *equality* ототожнюється, в першу чергу, з рівністю прав і можливостей, справедливістю. Цей концепт є надзвичайно важливим в американській культурі, оскільки він стосується опису утисків прав афроамериканців на початку минулого століття, расової та гендерної рівності. Американський психолінгвіст Дж. Горгер у своєму дослідженні «Exploring English Character» цитує молодого представника робітничого класу, який асоціює концепт *freedom* із Британською поліцією: «*We’re led to believe that Britain has the best police force in the world. This, I believe simply due to the fact that we Britishers do, and have to, respect the law, who give us a true sense of freedom and security*» [11, с. 215]. Концепт *freedom* знайшов своє відображення у таких, наприклад словосполученнях, як *freedom of speech* – ‘свобода слова’; *freedom of the city* – ‘почесне громадянство міста’; *freedom of the press* – ‘свобода друку’; *freedom of the rule* – ‘право виступати в англійських судах (надане шотландському адвокату)’.

Відомим є той факт, що концепт як ментальну одиницю можна описати за допомогою аналізу засобів його мовної об’єктивації. Для того, щоб простежити структуру концепту, потрібно досліджувати весь мовний корпус, у якому він репрезентований. При цьому зазначимо, що концепт не завжди описується одним словом, а може виражатися й сполученнями слів, фразеологізмами. Сукупність мовних засобів, які вербалізують концепт, З.Д. Попова та Й.А. Стернін, називають **номінативним полем концепту**. Дослідники акцентують увагу й на відмінності номінативного поля від традиційних структурних груп, які виділяються у лінгвістиці (лексико-семантичної групи, лексико-семантичного поля, лексико-фразеологічного поля, синонімічного ряду, асоціативного поля). Ця відмінність полягає у комплексному характері **номінативного поля**, яке включає в себе всі згадані вище групи [9, с. 46].

Наприклад, концепт *байдужість* – *indifference* має свій синонімічний ряд: знеохочення, апатія, прохолодність, індиферентність (*apathy, negligence, unconcern, coldness, insensibility*). Цей концепт можемо віднести до типу калейдоскопічних, оскільки він виражає абстрактну назву соціальної скерованості. Проте зауважимо, що вербалізація цього концепту не обмежується тільки лексичними засобами, а може бути репрезентованою більш складними структурними утвореннями – фразеологічними одиницями. Вони дають змогу чіткіше простежити лінгвокультурний аспект, оскільки вербалізують певний концепт образно, з національним колоритом, віддзеркалюють характерні особливості народних звичаїв, історичного минулого. Концепт *байдужість* в англійській мові може бути виражений такими фразеологічними одиницями:

• *to be out of the line* – ‘бути байдужим, проявляти пасивність у певній ситуації’ [4, с. 80];

• *show no spark of interest* – ‘не проявляти інтересу’ [4, с. 453];

• *to keep one’s big nose out of smth* – ‘не втручатися у справу’ [4, с. 650];

• *as cool as a cucumber* – ‘байдужий’ [4, с. 235].

Цей фразеологізм базується на факті, що в спекотну погоду огірок залишається холоднішим, ніж повітря, й указує на індивідуальність до погодних умов.

Висновки. Урахування наведених вище лексико-фразеологічних класифікацій дає підставу для висновку про те, що їх поглиблене вивчення повинно стосуватися сутнісних характеристик саме типології концептів та їх категоризації, закладаючи фундамент для докладнішого вивчення їхньої

структури. Зазначимо також, що питання розробки систем моделювання мовленнєвої інформації, яке є одним із найактуальніших проблем прикладної та комп’ютерної лінгвістики, безпосередньо пов’язане з дослідженнями сучасних лінгвокогнітологів. Перелік наявних нині типів концептів потребує подальшого вивчення. Він може бути доповненим та уточненим новими когнітивними структурами, які будуть предметом поглибленого концептуального аналізу. Саме тому вважаємо, що розроблення найбільш повної наукової типології та опису основних функцій лексико-фразеологічних концептів є сучасним та перспективним напрямом досліджень у когнітивній науці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Методологические основания исследования проблемы вербализации концепта. *Вестник ВГУ. Сер. Гуманитарные науки*. 2004. № 2. С. 60 – 66.
2. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка: ментальные действия М.: Наука, 1993. 356 с.
3. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика. Дисс. доктора филол. наук. Воронеж, 1997. 329 с.
4. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. 2-ге вид., випр. К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
5. Кубрякова Е.С., Демьянков В.В., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Под общ. ред. Е.С. Кубряковой. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1996. 246 с.
6. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология. К.: Знання, 2004. 326 с.
7. Полужин М.М. Основоположні поняття лінгвоконцептології у сфері взаємозв’язку мови й культури. *Проблеми романо-германської філології: зб. наук. праць*. 2012. С. 5–16.
8. Полужин М.М. Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015, № 4. С. 212–222.
9. Попова З.Д., Стернин І.А. Когнитивная лингвистика. М.: «Восток Запад», 2007. 314 с.
10. Словник української мови: в 11 т. / ред. кол.: І.К. Білодід (гол.), А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін. К.: Наук. думка, 1971. Т. II. 550 с.; Т. VIII. 927 с.
11. Gorer J. Exploring English Character. New York: Criterion books, 1955. 328 p.

REFERENCES

1. Alefirenko N.F. (2004) Metodologicheskie osnovaniya issledovaniya problemy verbalizatsii kontsepta [Methodological bases for the investigation of the concept verbalization problems]. *Vestnik VGU. Ser. Gumanitarnye nauki*, № 2. S. 60 – 66. [in Russian].
2. Arutyunova N.D. (1993) Logicheskiy analiz yazyika: mentalnye deystviya [Logical analysis of language: mental actions]. Moscow: Nauka, 356 s. [in Russian].
3. Babushkin A.P. (1997) Tipy kontseptov v leksiko-frazeologicheskoy semantike yazyika, ih lichnostnaya i natsionalnaya spetsifika [Types of concepts in the lexical and phraseological semantics of the language, their personal and national specificity]. Diss. doktora filol. nauk. Voronezh, 329 s. [in Russian].
4. Barantsev K.T. (2005) Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk [English-Ukrainian phraseological dictionary]. 2-he vyd., vypr. Kyiv: T-vo «Znannya», KOO, 1056 s. [in Ukrainian].
5. Kubryakova E. S., Demyankov V.V., Pankrats Yu.G., Luzina L.G. (1996) Kratkiy slovar kognitivnykh terminov [A brief dictionary of cognitive terms]. Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta, 246 s. [in Russian].
6. Manakin V.N. (2004) Sopostavitelnaya leksikologiya [Comparative lexicology]. Kyiv: Znannya, 326 p. [in Russian].
7. Poluzhyn M.M. (2012) Osnovopolozhni poniattia lnhvokontseptolohii u sferi vzaiezmozv'iazku movy i kultury [Basic notions of linguoconceptology in the field of interrelationship between language and culture]. *Problemy romano-hermanskoj filolohii: zbirnyk naukovykh prats*, S. 5–16. [in Ukrainian].
8. Poluzhyn M.M. (2015) Poniattia, kontsept ta yoho struktura [Notion, concept and its structure]. *Scientific Herald of the Lesya Ukrayinka East European National University*, № 4. S. 212–222. [in Ukrainian].
9. Popova Z.D., Sternin I.A. (2007) Kognitivnaya lingvistika [Cognitive linguistics]. Moscow: «Vostok Zapad», 314 p. [in Russian].
10. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, T. II. 550 s. (1971); T.VIII. 927 s. (1977) [in Ukrainian].
11. Gorer J. (1955) Exploring English Character. New York: Criterion books, 328 p. [in English].

LEXICAL AND PHRASEOLOGICAL TYPES OF CONCEPTS IN ENGLISH

Abstract. The issue of knowledge classification and structuring is the central subject of research in domestic and foreign cognitive science. The purpose of the article is to analyze lexical and phraseological types of concepts in English based on the proposed classifications by Z.D. Popova, I.A. Sternin, S. Askoldov and A. Babushkin. The investigation demonstrated that at the present stage of cognitive research, linguists consider concepts in a broad and narrow sense and distinguish two terms – *cognitive concept* as well as *linguistic and cultural concept*. Therefore, both linguocultural and cognitive-linguistic approaches to the analysis of lexico-phraseological types of concepts in the English language have been used. Due to a great number of concept classifications it has been concluded that the list of concept types is not fully completed and can be clarified for further use in the conceptual analysis. The conducted analysis of lexical and phraseological types of concepts in English is based on the typology, suggested by A. Babushkin, as far as it is considered to be the most complex and complete classification of concepts. Thus, the above mentioned types of concepts have been divided into: mental images, concept-scheme, concept-frame, concept-insight, concept-scenario and kaleidoscopic concepts.

It has been noted that concept is not always denoted by one word, and can also be expressed by combinations of words as well as phraseologisms. The set of linguistic means verbalizing the concept is called the nominative field of the concept. The main difference between the nominative field and other traditional structural groups (lexical and semantic group, lexical and semantic field, lexical and phraseological field, synonymic sets, associative field) lies in its complex nature including all of the above mentioned groups.

It has been concluded that the development of the most complete scientific typology and description of the main functions of the concept is a contemporary and promising area of research in cognitive science.

Keywords: concept, concept types, lexical concept, phraseological concept, cognitive linguistics, linguistic and culturological analysis of concepts.

Стаття надійшла до редакції 24 червня 2019 р.

© Панін Є., 2019 р.

Євген Панін – аспірант, асистент кафедри прикладної лінгвістики Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; <https://orcid.org/0000-0003-2285-486X>

Eugene Panin – Postgraduate student, Assistant of the Applied Linguistics Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0003-2285-486X>